

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

H.H.Бобожонов, Г.Г.Козлова

8 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan bolalarda qo'shma ta'sir qilish usuli yordamida harakatni muvofiqlashtirish ko'nikmalarini yaxshilash 111

D.T.Abduraimov

Talabalar hayoti sifatini yaxshilashda atletik gimnastika vositalaridan foydalanishning samaradorligi..... 116

F.M.Mamadova

Bo'lajak jismoniy madaniyat o'qituvchilarining pedagogik madaniyati va kompetensiyasini rivojlantirish mexanizimi 121

M.M.Yuldashov

Ayollar organizmini jismoniy mashqlarga reaksiya qilishida hududiy omillarning ahamiyati 125

N.J.Madaminova

Maktabgacha ta'limda ingliz tilini o'rganish uchun geymifikatsiya texnologiyalaridan foydalanish: samaradorlik va natijalar tahlili 129

S.M.Sidikov

Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishini nazorat qilish modernizatsiya..... 133

S.B.Erkinova

Oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarning kognitiv faoliyatini tuzilishi va turlari 139

IQTISODIYOT**M.R.Dadashzade**

Administration of the production areas based on innovative technology..... 143

FALSAFA**I.M.Arzimatova**

O'zbekistonda modernizatsiya jarayonlari va rahbar kadrlar faoliyati..... 148

F.A.Yuldashev

Axborotlashgan jamiyatda ehtiyoj va manfaat kategoriyasining namoyon bo'lishi (ijtimoiy-falsafiy tahlil) 153

Sh.Ismatov

Yangi O'zbekistonda ma'rifiy jamiyat barpo etishning nazariy asoslari 158

B.B.Asqarov

Dizayn fikrlashda empatiya bosqichining pedagogikadagi roli 161

I.A.Asatulloev

Alfred adlarning qalb konsepsiyasida inson barkamolligi omillari..... 164

O.Ortiqov

Mustaqillik davrida ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlar tahlili (1990-1994 yillar)..... 172

A.M.Nurmuxammadjonov

Ijtimoiy rivojlanish jarayonida yoshlar musiqiy tafakkurini rivojlantirishning istiqboldagi vazifalari..... 175

A.A.Sayitxonov

Ilmiy qadriyatlarining inson axloqiy va ma'naviy yuksalishiga ta'siri..... 188

SIYOSAT**A.Leyla**

Xitoy Xalq Respublikasining Markaziy Osiyo mintaqasidagi geosiyosiy manfaatlari 191

S.N.Abdullayev

Huquqiy ong masalasiga falsafiy yondashuvning o'ziga xos xususiyatlari 196

TARIH**Sh.M.Abdusatorov**

Jizzax vohasi an'anaviy taomlarining gastroturizmni rivojlantirish bosqichidagi o'rni va ahamiyati (Forish tumani misolida)..... 199

UO'K: 159.9

ALFRED ADLERNING QALB KONSEPSIYASIDA INSON BARKAMOLLIĞI OMILLARI
FACTORS OF HUMAN PERFECTION IN ALFRED ADLER'S CONCEPT OF THE HEART
ФАКТОРЫ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО СОВЕРШЕНСТВА В КОНЦЕПЦИИ ДУШИ АЛЬФРЕДА
АДЛЕРА

Asatulloev Inomjon Abobakir o'g'li Farg'ona davlat universiteti falsafa kafedrası dotsenti, Falsafa fanlari bo'yicha falsafa
doktori(PhD)**Annotatsiya**

Alfred Adler qarashlarida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmasi bilan insonning yakka-shaxsiy borlig'i o'rtasidagi aloqasigagina emas, balki insonda iqtisodiy vaziyatga nisbatan inson ruhiyatida teskari tasavvurning tug'ilishiga qaratilganligi tadqiq etilgan.

Аннотация

В взглядах Альфреда Адлера внимание уделяется не только связи между социально-экономической структурой общества и личным существованием человека, но и возникновению обратного восприятия в человеческой психике в отношении экономической ситуации, что было исследовано.

Abstract

In Alfred Adler's views, the focus is not only on the relationship between the social-economic structure of society and an individual's personal existence, but also on the emergence of a reverse perception in the human psyche in relation to the economic situation, which has been studied.

Kalit so'zlar: qalb, ruhiyat, psixanalitika, ongsizlik, ma'naviy olam, ruh, jon, borliq, tana, qalb konsepsiyasi.

Ключевые слова: душа, психика, психоаналитика, бессознательное, духовный мир, дух, душа, существование, тело, понятие души.

Key words: soul, psyche, psychoanalysis, unconsciousness, spiritual world, spirit, soul, being, body, concept of the soul.

KIRISH

Hozirgi zamon falsafasida inson qalbi masalasi yirik va taniqli olimlar tomonidan chuqur o'rganilmoqda. Inson qalbi masalasi ma'naviy-madaniy tafakkurining muhim masalasi sifatida, falsafiy tafakkur tarixiga yangi yo'nalish bo'lib kirdi. Bunda mutafakkirlardan biri Alfred Adler hisoblanadi.

Qalb tarbiyasi va pedagogika masalalari Adlerni doimo qiziqtirgan. Buning natijasi sifatida olimning "Shifo, olim va tarbiya" nomli asari nashr etiladi. U to'g'ri tarbiya berish nafaqat shaxsning ijodkorlik imkoniyatlarini ochadi, balki jamiyatning axloqiy hayotiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi, deb hisoblaydi. O'zining pedagogik tamoyillarini ruhiy amaliyotda ham qo'llaydi. Inson ruhiy faoliyatini buzuvchi ongsizlik xislatlarini ochishdan tashqari Adler o'z vazifasini bemor kasalligining kelib chiqish sabablarini aniqlab davolash bilan bir qatorda uning hayotga moslashishi uchun yordam choralarini ham belgilab berishda, deb biladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Inson shaxsini, ichki ruhiy olamini tushunish – u mansub bo'lgan tabiiy va ijtimoiy muhitni ochishni anglatadi. Shunday ma'noda inson, bir tomondan, zaif, himoyasiz biologik mavjudot sifatida o'z "nomukammallik hissi" o'rnini "hukmronlikka intilish" bilan qoplaydi, boshqa tomondan, ijtimoiy mavjudot sifatida "umuminsoniy hissiyot"ga ega va butun insoniyat zotiga dahldor bo'lgan xilqatdir. Inson mavjudligining ana shu tomonlari o'rtasida uzilmas rishta mavjud, Adler fikriga ko'ra, shuni echish zarur. "Individual psixologiya" ongsiz ravishda "hukmronlikka intilish" tabiatini ochish, insonlar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarni hal qilmog'i, umuminsoniy birdamlikka erishish, insoniyat zotiga xos bo'lgan ijtimoiylik hissiyotiga asoslangan nuqtani axtarish bilan shug'ullanadi. Bu erda asosiy mezonni "ijtimoiy hissiyot" (yoki "ijtimoiy intilish") o'ynaydi. "Ijtimoiy hissiyot" – insonlar va inson jamoalari o'rtasidagi aloqani, insonning umuminsoniy munosabatlar bilan aloqasini bildiradi. Adler fikricha, faqat "ijtimoiy hissiyot" yordamida ruhiy hayot hodisasini samarali o'rganish mumkin"[1].

"Ijtimoiy hissiyot" Adler fikricha, zaruriy, lekin inson tabiati sinoatini yorituvchi yagona mezon emas, undan kam bo'lmagan yana bir mezon – ongsiz holdagi "hukmronlikka intilish"dir. Xuddi shular

FALSAFA

“individual psixologiya”da inson mavjudligining umumiy, mohiyatliy omillarini tashkil qiladi. Bu inson ruhiy rivojining ikki yoʻnalishini belgilaydi hamda hayotiy faoliyatini yoʻnaltiradi, hayot tarzini shakllantiradi. Shaxsning ichki dunyosi insonning ijtimoiy-ruhiy xususiyatini, inson xulqi ildizlarini ochishda yordam beruvchi asosiy rolni oʻynaydi.

“*Ijtimoiy manfaat*” tushunchasi Adler talqinida faqat insonlarning oʻzaro umuminsoniy yoki yakka-shaxsiy aloqalarini oʻz ichiga olibgina qolmay, balki inson tomonidan hayotning umumiy bogʻlovchi munosabatlarini ham qamraydi. Bu shuni bildiradiki, har bir shaxs oʻzini boshqa inson koʻzi bilan koʻradi, hayotiy vaziyatlarni ijtimoiy qabul qilingan jihatlar orqali baholaydi. Bular insonlarning muayyan jamoada yashashi natijasida kelib chiqqan madaniy, axloqiy va ijtimoiy meʼyorlardir. Huquqiy munosabatlar, axloqiy va estetik baholar “ijtimoiy manfaat”ga asoslangan. Zero hamma nazariy va amaliy “hayotiy muammolar ijtimoiy manfaatga ega boʻladi”[2]. “*Individual psixologiya*” insonga ana shu qadriyatlarni anglash uchun va hayotiy vaziyatlarga koʻnikish uchun yordam beradi.

Shu oʻrinda Adler qarashlariga yaqin boʻlgan buyuk mutafakkir Ibn Sinoning fikriga toʻxtalsak. Uning qarashlarida insonning kamol topishida atrofdagilar taʼsiri hamda tarbiyaning roliga ahamiyat beriladi. Ibn Sino oʻzining bir qancha asarlarida axloqiy tarbiya muammolarini asosiy masala qilib qoʻyadi. “Shifo”, “Ishorat”, “Donishnoma” kabi asarlarida tarbiya masalalari chuqur falsafiy jihatdan yoritilgan. “Hayy ibn Yakzon”, “Salomon va Ibsol”, “Tayr”, “Tib qonunlari”, “Tadbiri manzil” kabi asarlarida yoshlarning yuksak axloqiy tarbiyasining aniq va amaliy tomonlari koʻrsatiladi. “Hayy ibn Yakzon” asarida Ibn Sino ijobiy va salbiy xislatlarni insonning doimiy “yoʻldoshi” sifatida olib qaraydi. Inson tarbiya talab qilgan darajada eng yaxshi narsalarni idrok qilishi va oʻziga singdira borishi kerak. Insondagi mayl va istak haqida Ibn Sino qiziqarli fikrlar bayon qilgan[3]. Mutafakkir uning uch koʻrinishini koʻrsatadi:

1. Tabiiylik vositasi bilan paydo boʻladigan his istagi (bunga jinsiy sevgi, orzu-havas qilish, yaxshi ovqat va kiyimga havas kabilar kiradi).

2. Qahr-gʻazab va boshqa kuchli ruhiy hislar vositasi bilan paydo boʻladigan istak (bunga tushunib yetmaslik, gʻam-hasrat, nafrat, ichiqoralik, koʻrolmaslik, baxillik, rashq kabilar kiradi).

3. Oqilona istak va mayl (bunga kamtarlik, chidamlilik, adolatlilik, donolik, olijanoblilik, chin insoniylik kabi kishidagi eng yaxshi fazilatlar kiradi).

Insondagi eng yaxshi ijobiy sifatlar, avvalo, chidamlilik, donishmandlik va mardlikda koʻrinadi, deydi Ibn Sino. Mana bu uch ijobiy xislat birgalikda adolat va moʻtadillikni yuzaga keltiradi. Agar kishida mana shu sifatlar boʻlsa, u oʻz tabiatini qoʻlga olishi, yomon yoʻllarga berilmasligi, faqat yaxshi ishlar qilib, lazzatlanishi mumkin[4].

Abu Ali ibn Sino axloqning asosiy muammolariga va axloqiy tarbiya masalasiga oqilona yondashgan. Tarbiya avvalo kishilarda mehnatga va voqea-hodisalarga oqilona qarashni oʻrgatishi kerak. Chunki, insondagi hamma yaxshi xususiyatlar va butun insoniyat baxti ana shu aql va donolik asosida yuzaga keladi, deb uqtiradi buyuk mutafakkir. Uning bu fikrlari gʻoyat qimmatlidir va Adler qarashlari bilan hamohangdir.

Shunday qilib, oxir-oqibat “ijtimoiy manfaat” va “hukmronlikka intilish”ning adlercha talqini qanchalik ziddiyatli boʻlishiga qaramay, bir oʻzanga yoʻnaltirilgan. Zotan, “ijtimoiy manfaat” ongsiz “hukmronlikka intilish”ning bevosita inkori boʻlishi kerak, chunki u shaxsning biologik tayyor boʻlmagan intilishlari bilan emas, eng avvalo insonlarning aqlga monand ijtimoiy hayoti bilan bogʻliq. Biroq Adler nazariyasida “ijtimoiy manfaat” ham, “hukmronlikka intilish” ham teng maʼnoda inson toʻliqsizligi oʻrnini qoplovchi tizim vazifasini bajaradi. “Ijtimoiy manfaat, - deb taʼkidlaydi olim, - bu inson mavjudligining tabiiy oqilini haqiqiy va zaruriy ravishda oʻrnini qoplovchi tizimdir”[4]. Aynan “ijtimoiy manfaat” tufayli, Adler fikriga koʻra, shaxsning ijtimoiy qabul qilgan muayyan hayotiy vaziyatga koʻnikishi va moslashishi sodir boʻladi. Bular ijtimoiy va ruhiy darajalarda amalga oshadi. Demak, adlercha “hukmronlikka intilish” hamda “ijtimoiy manfaat” taʼlimoti bir xil darajali tabiatga ega. Ikki omil ham nomukammallik hissi va insonning oqilini, himoyasizligi natijasida vujudga keladi. Ikkisi ham tabiiy va ijtimoiy dunyoga moslashish tizimining rivoji uchun turtki rolini oʻynaydi.

Adler insonni ijtimoiy mavjudot sifatida talqin qilib bir qadam oldinga ketdi. U ijtimoiy munosabatlar deganda nafaqat oilaviy munosabatlarni (xuddi Freyd singari), ramziy-jamoaviy aloqalarni (Yung kabi) emas, balki qonuniy-huquqiy, axloqiy-xulqiy va xususiy mulkiy, mehnat munosabatlarini nazarda tutadi. Lekin bu ruhiyat tahlili harakatida toʻntarilish boʻlmadi. Chunki, bu munosabatlar insonning ongsiz intilishlari chegarasidan chiqib keta olmadi. Insonga xos boʻlgan ijtimoiy hissiyot va manfaat oʻz negizida biologik tugʻma xususiyatga ega boʻladi. Qisqacha, xulosa

shuki, “nomukammallikni engishga intilish qanchalik tug‘ma bo‘lsa, ijtimoiylik hissiyoti ham shunchalik tug‘madir”[2;137].

Faylasuflar va psixologlar hamma narsani qat’iy sabablarga ko‘ra shartlanganligini tan oladilar. Buni Adler keng tarqalgan kamchilik deb hisoblaydi. Uning fikriga ko‘ra, psixologiyada sababiylik va zaruriy bog‘liqlik haqida gapirib bo‘lmaydi, chunki shaxsning ruhiy faoliyatining yo‘nalishini tushuntirishda tabiiylik va ta’sir etuvchilar asoslovchi tamoyil bo‘lolmaydi. Inson xulqini, hayot faoliyati va unga ta’sirini tushuntirish uchun uning *oxirgi maqsadi* hamda intilishini bilish zarurdir. Zero, “insonning ruhiy hayoti, uning maqsadi orqali shartlangan, uning xulqi to‘liqligicha maqsadga intilishida namoyon bo‘ladi”[1].

Adlarning bunday qat’iy yondashuvda turishi sababiy omillarni butunlay tan olmasligidan dalolat bermaydi. Sababiylik shaxs xulqini tushuntirishda, uning faoliyatini ochib berishda ahamiyatga ega bo‘lmaydi. Lekin shaxs ijtimoiylashuvi va rivoji tuzilmalarini aniqlashda sababiylik muayyan rolni o‘ynaydi. Olimning ta’kidiga ko‘ra, shaxs rivojining sababi “to‘liqsizlik hissini” engib o‘tishda namoyon bo‘ladi. Bu hol insonning tabiatan biologik nomukammalligi tufayli hosil bo‘ladi. Xususan, “o‘rnini qoplash” va “o‘ta o‘rnini qoplash” tuzilmalari inson hayot faoliyatini harakatga chorlovchi sabab sifatida ko‘riladi. Adler tushunchasiga ko‘ra, ana shu sababning mavjudligi inson harakatining yo‘nalishini tushuntirmaydi, balki faqatgina inson faoliyatining imkoniy sababini ochadi. Bu sabab oxirgi maqsadga etishgandagina namoyon bo‘ladi. Oxirgi maqsad har qanday inson faoliyatining mayog‘idir. Shunday qilib, shaxsning ichki ruhiy faoliyatining mazmuni, shaxsning yashirin imkoniyatlarini o‘z-o‘zidan ochilishining sababi, oxirgi maqsadga erishish uchun intilishi zaruriy tarzda ruhiy tadqiqotlar chegarasidan chiqib ketadi va falsafa sohasiga dahldor bo‘ladi. Shuning uchun ham Adler ana shu muammolarni hal qilishda falsafiy nuqtai nazardan yondashishga majbur bo‘lgan.

Qayd etish zarurki, maqsad masalasi qadimda ko‘pgina mutafakkirlarni qiziqtirgan, turli falsafiy maktablar o‘rtasida bahs-munozaraga sabab bo‘lgan. Falsafa tarixida uning hal qilinishi ikki asosiy yo‘nalishda davom etadi: ilohiy ta’limot sifatida, bu “borliqning obyektiv maqsadi”, butun mavjudlikning maqsadga muvofiq yaratilganligi asosida hamda “iroda erkinligi” inson mavjudligining o‘ziga xos xususiyat ekanligi haqidagi ta’limot negizida rivojlandi. Adler Arastu falsafasidan kelib chiquvchi an’anaviy falsafa tarafida bo‘ldi. Unga ko‘ra, har qanday narsa, uning oxirgi maqsadi bilan aniqlanuvchi ichki mohiyati, tashkiliy tuzilishi ochilgandagina tushuniladi.

Tadqiqotchi V.N.Kuznetsovning ta’kidlashicha, ma’lum ma’noda oxirgi maqsadning adlercha talqini Kantning inson faoliyatining maqsadli yo‘nalganligi haqidagi mulohazalariga o‘xshab ketadi. Zero, Kant inson faoliyatining *maqsadga muvofiqlik* xususiyati haqidagi g‘oyani ilgari suradi, *ongli* shakllangan maqsadga diqqatni qaratadi[5]. Adler *ongsiz* maqsadli aloqalar haqida gapiradi. Olimning tasavvuriga ko‘ra, oxirgi maqsad shaxs “o‘rnini qoplash”ning ongsiz tuzilmalarida aniqlanadi. Bu bilan Adler kantcha qarashdan uzoqlashadi. Uning maqsad haqidagi nazariy–falsafiy nuqtai nazarining asosiy jihatlar V.Dilteyning ilohiy (teologik) ta’limotiga mos keladi. Kantdan farqli ravishda Dilteyning fikriga ko‘ra, maqsadli aloqalar ongda bo‘lishi shart emas, ular ongsiz ham bo‘lishi mumkin. Bir vaqtning o‘zida “ular – o‘ylab topilmagan, sarobiy mohiyatlardir. Ular – ruhiy voqelikdir”[6]. Dilteyning ongsiz maqsadli aloqalar haqidagi ta’limotini tahlil qilib, Adler shaxsning maqsad sari *ichki intilishi*, ruhiy hayotning maqsadga muvofiqligi haqidagi qoidani ilgari suradi. Agar Diltey uchun ruhiy voqelik maqsadning o‘zi bo‘lsa, Adlerda maqsadga intilish asosiy omil rolini o‘ynaydi[1;73]. Unga ko‘ra, maqsad – bu loyihalashtirish (fiksiya)dir. Shu tufayli inson olamiy betartiblikda, mavjudlik dunyosida o‘z yo‘nalishini topadi. Loyiha – bu maxsus o‘ziga xos ruhiy tuzilmadir. U tabiiy va ijtimoiy borliq mohiyatining hayoliy shaklini hosil qiladi va unda amaliy jihatdan o‘z o‘rnini topishga yordam beradi. Loyihaning bunday talqini G.Fayxinger qarashiga mansub bo‘lib, ta’limot olimning “*Ya’ni falsafa*” (1911) nomli asarida o‘z ifodasini topgan.

Inson harakati turtkisini, hayotiy maqsadini Adler fikriga ko‘ra, “agar boshqacha” falsafasi yordamida tushunish mumkin. Ushbu falsafa orqali “yaqin orzu” andozasi tuziladi, inson hayoti davomida shu loyihaga intiladi va muayyan vaziyatda ana shu loyiha orqali harakat qiladi. Bu erda ziddiyat yuzaga keladi, ya’ni hayoliy bo‘lgan oxirgi maqsadni bilish ilohiy loyiha, taqdir (belgilanganlik) yordamida amalga oshadi va ongsiz ruhiy mohiyatlar maqomini oladi. Oxirgi maqsad, Adler fikriga ko‘ra, voqeiy emas. Shuning uchun sababiy munosabatlar ochilganda ham u namoyon bo‘lmaydi. “Lekin u yo‘naltirilishga muhtoj bo‘lgan qalbning ilohiy yo‘li sifatida tushunilishi mumkin. Bu ilohiyotga yo‘nalish o‘z-o‘zidan vujudga keladi. U ruhiyatda shakllanadi. Uni shaxsning rejalari sifatida qabul qilish mumkin”[2;93].

Shunday qilib, Adler inson ichki tuzilmasiga xos bo'lgan, uni boshqarib va yo'naltirib turadigan qandaydir ilohiy kuch mavjudligini tan oladi. U loyihaviy ilohiyat ta'limotini ilgari suradi. Bu ta'limotga ko'ra, har bir shaxs ongsiz ravishda "agar bunday bo'lganda" hayot falsafasi loyihasini qo'llaydi, hayolida o'z hayotining ilohiy rejasini, loyihani tuzadi. Bu uning xulqini, o'ziga xos hayot tarzini boshqaradi, uning yordamida oxirgi maqsadga erishiladi. Adlarning fikricha, mazkur reja yoki loyiha inson qalbining ongsiz qatlamlaridan o'rin oladi. Shuning uchun ham insonga ana shu dastlabki loyihani anglab etishiga yordam berish zarur. Shunda u oxirgi maqsadga etishda o'z hayot falsafasiga erishadi, kamchiliklarini tuzatadi. "Individual psixologiya"ning asosiy vazifasi ham, Adlerga ko'ra, ana shu ilohiy ijodkor kuchni namoyon qilishdan iborat.

Demak, adlercha loyihalashtirilgan ilohiy ta'limot obyektiv xususiyatga ega. Unga ko'ra, oxirgi maqsadni ko'zlagan insonning ruhiy hayoti, faoliyati faqat ichki rejaga asosan amalga oshadi. Bu ichki reja insonning yakka-shaxsiy yutug'idir; uning ildizlari go'daklik chog'lariga borib taqaladi, chunki go'dak o'z hayotida ilk loyihalarni yaratadi. Ana shu go'daklik loyihalarida Adler, bolaning "nomukammalligi"dan qutulishga bo'lgan intilishlarini kuzatadi. "Nomukammallik" tashqi voqeyi dunyo bilan to'qnashuvlar orqali sodir bo'ladi, kelajakka "ko'prik" quradi, bo'lajak yo'naltiruvchi harakatlarni aniqlaydi. Olimning fikricha, loyihalar va ongsiz istaklar asosida asta-sekin go'dakning ongsiz hayotiy rejasini shakllanadi. Keyinchalik u etuk insonning hayotiy falsafasiga aylanadi.

Adler inson hayoti ilohiy loyihasining mavjudligi haqidagi qoidasi keyinchalik ekzistensializm doirasida vujudga kelgan inson borlig'ining yakka-shaxsiy, subyektiv rejasini haqidagi ta'limotga ozuqa bo'ldi. Xususan, adlercha "hayotiy reja" tushunchasi ko'p jihatdan J.P.Sartrning "asosiy loyiha" g'oyasiga yaqin. Sartr bu masalani o'zining "Borliq va yo'qliq" nomli asarida talqin qiladi. Bu asarida muallif bir necha bor Adlarning "individual psixologiya" g'oyalariga murojaat qiladi[7]. Bu tabiiy hodisadek tuyuladi, chunki freydzizm K.Yaspers, M.Xaydegger va J.P.Sartrning ekzistensial falsafasining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Jumladan, ular ijodida inson "nomukammalligi", "ijtimoiy intilish" va nevrosteniya masalalarini hal etishda yagona nazariy pozitsiyani ilg'ash va anglash mumkin.

Hayotning ilohiy loyihasi, insonning shaxsiy falsafasi Adler fikriga ko'ra, oxirgi maqsadga erishish uchun intilishda, shaxsning mohiyatli kuchlarining ochilishida namoyon bo'ladi. Lekin inson faoliyatini aniqlab beruvchi ana shu maqsadning o'zi nima? Adler mazkur masala bo'yicha ko'p vaqt bir qarorga kelolmaydi. Dastlab olim inson faoliyatining oxirgi maqsadi sifatida "hukmronlikka intilish"ni oladi. "Hukmronlikka intilish" shaxsning "nomukammallik hissi"dagi "o'ta o'rnini qoplash" rolini o'ynaydi. Keyinchalik Adler "hukmronlikka intilish"ni "ustunlikka intilish" bilan almashtiradi. "Ustunlikka intilish"ni shaxsning ma'naviy-ruhiy rivoji, ma'rifati, ijtimoiy tan olinishi, mavqeyi, iqtisodiy ustunligi, qudratligi kabi ijtimoiy jihatlar bilan bog'laydi. Adlarning asarlarida insonning so'nggi maqsadi "shaxs kamoli"ga etish uchun intilishdan iborat ekanligi haqidagi fikrlar ham uchraydi [8].

O'zining so'nggi asarlarida Adler insonning oxirgi maqsadini tushunishda yangi fikrni ilgari suradi: "ustunlikka intilish" orqali "hukmronlikka intilish"ning oqibati "komillikka intilish" bo'ladi, degan yangi g'oyaga keladi. "Yetuklikka intilish" shaxsning yakunini, yaxlitligini, umumiylikni bildiradi. "Yetuklikka intilish" inson hayotining mohiyatli qismini tashkil qiladi. U inson ruhiy rivojida sodir bo'layotgan ichki jarayonlar haqida, ilg'or tadrijiy o'zgarishlar haqida guvohlik beradi. Shu ma'nodagi intilish, Adler ta'kidiga ko'ra, tug'ma xususiyatga ega. Bu intilish – ichki mohiyat, ya'ni o'z-o'zini namoyon qilishidir, shaxs rivojining eng yuqori cho'qqisi bo'lgan – "o'zlikka" intilishdir. Bunday g'oyalar yungcha "individuatsiya" va "o'zlik" kabi ta'limotida ham uchraydi. Biroq Yungdan farqli ravishda, Adlarning "o'zligi" diniy mazmundan holi bo'ladi.

Adlarning ta'kidiga ko'ra, "komillikka intilish" ichki harakatni bildiradi. Bu harakat shaxsning ijtimoiylashuv jarayonida yakuniylikka va yaxlitlikka olib keladi. Agar "hukmronlikka intilish" asosida nitsshecha kuchli inson tug'lsa, yungcha "o'zlik" ("individuatsiya") jarayonida insonning xudo bilan qo'shilishi sodir bo'lsa (ya'ni xudo insonga aylanadi va aksincha, inson - xudoga), adlercha "komillikka intilish"da inson xudo ham bo'lmaydi, kuchli shaxs ham bo'lmaydi. U to'liq ruhan shakllangan insonga aylanadi, Kant iborasi bilan aytganda "o'z-o'zi uchun oxirgi maqsad"ga[9] erishadi. Adler tomonidan "komillikka intilish" "psixologik arxetip" sifatida xarakterlanadi, usiz "hayot har qanday mazmunni yo'qotadi", bu intilish - "shaxs va butun insoniyatning hayotiy muammolarini echadi, tadrijiy o'zgarishlarini ko'rsatadi"[10].

Adler qarashlarining originalligi – inson hayotining *faollik tamoyilini* ta'kidlashida namoyon bo'ladi. Bunda, diqqatni nafaqat faollikka, balki insonning o'z-o'zini faollashtirishga qaratish kerak.

Adler asablarni davolash amaliyoti va nazariy tadqiqotlarida shu tamoyilga amal qiladi. Olim davolash usullarida mijozni o'z kasalligini yo'qotishdagi o'zining faol ishtirokiga asoslanadi. Shifokor bemorning ichki hayotiy yo'lini o'z zehni bilan (intuitiv) ochib berishi mumkin, lekin butunlay sog'ayish bemorning o'zining qo'lida bo'ladi, shu orqali o'z xulqini o'zgartirib boradi. Ham nazariy, ham amaliy jihatdan Adler insonni o'z hayotining falsafiy-tarixiy *ijodkori* sifatida ko'radi. Bu o'z ichki kuchlarini rivojlantiruvchi, shaxs sifatida kamol topuvchi o'ziga xoslik orqali namoyon bo'ladi. Har bir shaxs olim uchun – inson borlig'ining betakrorligidir, "o'zligi"ning ijodkor yaratuvchisidir: "inson, shunday qilib, ham musavvir, ham suratdir. U – o'z shaxsiy hayotining musavviridir, lekin rassom sifatida u ishchi ham emas, xato qiluvchi ham emas, shaxs ham emas, u to'liq holda aql va tanani tushunmaydi ham; u ojiz, xatolarga moyil, noqis mavjudotdir"[10;177]. Lekin shu ojizlik ma'lum ma'noda uning qudratiga aylanadi: Adler ta'kidiga ko'ra, inson noqisligini to'liq anglashi "komillikka intilishi" orqali to'ldiriladi. Bu insoniy mavjudlikning oxirgi maqsadi – "o'zlikka" olib keladi, har bir shaxs o'zini-o'zi yaratadi.

Bunday qarashlar inson madaniy hayoti haqidagi ta'limotni bir muncha to'ldirsa ham, ammo inson, uning kamoloti muammosi hamisha (ko'p hollarda) ochiq qolaveradi. Alfred Adlarning bu boradagi qarashlari ummondan bir tomchi. Zero, kishilik jamiyati masalalari hamisha, har doim olimlar tomonidan o'rganiladigan soha bo'lib qolaveradi.

XULOSA

Tahlillar asosida quyidagi xulosalar ishlab chiqildi:

- inson o'zi yashaydigan ijtimoiy muhitdan ajralmagan holda erkin harakat qila oladigan mavjudotdir;
- insonlar katta boylikka, pulga ega bo'lishga intiladilar, ijtimoiy axloq esa, shaxsning bunday xislatini yoqlamaydi. Shunga qaramay inson xususiyati hamda ichki ruhiy tuzilmasi shakllanishida ijtimoiy sharoit va iqtisodiy vaziyat asosiy rol o'ynaydi;
- ijtimoiylik tug'ma va irsiy "ijtimoiy hissiyot"ni tan olish bilan cheklanadi. Inson shaxsiy va ijtimoiy rivojida vorisiy o'tadigan xususiyatlarning o'zgarishi mumkinligi haqidagi masalaga ahamiyat bermaydi;
- Abu Ali ibn Sino axloqning asosiy muammolariga va axloqiy tarbiya masalasiga ilmiy yondashib, tarbiya, avvalo kishilarda mehnatga va voqea-hodisalarga oqilona qarashni o'rgatishi kerak. Chunki, kishidagi hamma yaxshi xususiyatlar va butun insoniyat baxti ana shu aql va donolik asosida yuzaga keladi, deb uqtiradi. Ibn Sinoning ana shu qarashlari Adler fikrlari bilan hamohangdir;
- insonga xos bo'lgan ijtimoiy hissiyot va manfaat o'z negizida biologik tug'ma xususiyatga ega bo'ladi. Zero, nomukammallikni engishga intilish qanchalik tug'ma bo'lsa, ijtimoiylik hissiyoti ham shunchalik tug'madir;
- "komillikka intilish" ichki harakatni bildiradi. Bu harakat shaxs ijtimoiylashuv jarayonida yakuniylikka va yaxlitlikka olib keladi, va oxir oqibat insonni ruhiy barkamollikka intilib borishining ichki mexanizmlari ochiladi;
- Adler insonni ham nazariy, ham amaliy jihatdan o'z hayotining *ijodkori* sifatida ko'radi, u o'z ichki kuchlarini rivojlantiruvchi, yetuklikka intiluvchi o'ziga xos yaxlitlik sifatida namoyon bo'ladi. Har bir shaxs olim uchun – inson borlig'ining betakrorligidir, "o'zligi"ning ijodkor yaratuvchisidir. Demak, xulosa qilamiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Adler A. Understanding Human Nature. -N.Y., 1928. – P. 189.
2. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. –М.: Фонд “За экономическую грамотность”, 1995. – С. 155.
3. Ирисов А. Абу Али ибн Синонинг фалсафий қиссалари. –Тошкент: Ўздавнашр, 1963. – Б. 14.
4. Раҳимов С. Ибн Синонинг педагогик қарашлари. –Тошкент: Ўқитувчи, 1967. – Б. 78.
5. Кузнецов В.Н. Немецкая классическая философия второй половины XVIII-начала XIX века. –М.: Высшая школа, 1989. – С. 97-98.
6. Дильтей В. Описательная психология. –М., 1924. – С. 62.
7. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. –М.: Фонд “За экономическую грамотность”, 1995. – С. 93.
8. Sartre J. – P. Being and Nothingness. An Essay on Phenomenological Ontology. –N.Y., 1966. –P. 561, 579, 732.
9. Адлер А. Сны и их толкование // Психотерапия. –М., 1994. - № 1. – С. 28.
10. Кант И. Соч. В шести томах. - Т. 6. – М., 1966. – С. 351.
11. The Individual Psychology of Alfred Adler. – P. 104, 114.